

ЛИСТ ДО МАТЕРИ

Ти не край свого серця, мамо,
І додому мене не клич.
Розляглася проваллям між нами
Неозора і синя ніч.
Серце вже не радіє тонко
Від гармошки й блискучих халяв :
Я віднині не той уже Лбонька,
Що колись по селу гуляв...
Я похмурий тепер і великий,
І між нами — висока межа.
Я ношу городські черевики
І зодяг європейський піджак.
Час рішучий, суворий, мамо,
Потребує залізних рук.
Сам я знаю,
Що я лише вламок,
Зрадив степ і мужицький плуг.
Їхав син твій у міське пекло,
Ти питала: для чого? чому? —
Ми готуємо, мамо, цеглу
Для будинку майбутніх комун.
Я забув про дитинство миле,
Що пройшло, як весною вода,
Бо степові мужицькі сили
Для робочого діла віддав.
Ти ще пишеш, що чорні злидні
Налетіли на ваше життя...
О, мій краю,
Мій краю рідний,
Україно плідюча моя!
Мамо, мамо!
Від того ще ширше
Вірю в силу засмажених рук:
Інший — молотом,
Інший — віршем,
Інший лагодить добрий плуг.
Наша сила ще тільки рушає,
Рве каміння й ламає гілля.
Час біжить.
Золотим урожаєм
Вагітніє радянська земля.

Л. ПІОНТЕК

МИСТЕЦТВО БУТИ НЕВИДИМИМ

(Уривок із повісти „Норе Cottage“)

... І блукають вони заплутаним бездоріжжям „нового світу“, де золото саме до рук іде. Їх міцно тримає місто шумами, а душі приліпилися до землиці там, у старому краю. „Заробити б та повернутися туди, де сирітських прадідівських півморґа чекає. Може, в чужих руках... Чекає скрізь: над Прутом, під Снятином, де розмовляють так, як Стефаник пише, біля Збаражу, під Станиславовим. Скрізь чекає пів морґа поля, що зросте, коли з нового світу золото привезеться. І не витравить місто шумами своїми шумів бистрих рік гірських, і світло, що з гудзика в стіні вискакує, тільки до болю ясніше показує закутки виснаженої землиці.

ЦАС спільних зборів призначили. Біля „льокомотиви“ було тепло. Нікому не хотілося сваритися. І згадали, що різдво. Хор не мав нот. Пісні співали старі, а як приїздив Балієв, то вподобали „Две гітари“. Циганське убрання імпонувало дівчатам, і під новий рік виставили „Циганський табір і суд над старим роком“. Тепер хтось у куточку співав, завмираючи:

„Ох, раз, ещо раз,
Ещо много, много раз“.

А біля „льокомотиви“ згадували старий край, кутю, узвар.

— Чи у вас топор до хати вносили на свят - вечір?

— А як же!

— І нащо воно?

— Морока його знає!

— Через тоті забобони, то тут, мой, як гірко приходилося.

Затихли. Відчували:

Свят - вечір з кутьою не потрібний, а топор инший ужиток має.

Ствердили:

Забобони.

І хтось розповів про Гуцула:

Приїхав, як усі, по гроші. З тягарем на серці. Ще як за околицю рідного села виїхав, то стислося. І рідко коли потім часто билосся. Думав: швидше грошей наскладати — і назад додому їхати. Нова країна засліпила, в серці хистку невпевненість вкоренила; нової назви для слова старого вивчила: „монеї“. Написане чи надруковане — найперше слово було, що Гуцул у чужій мові пізнавати став.

Думка одна: швидше б та більше „монеї“ (звук уже й у думці їх так звати) та вертатися б до краю.

Дні проходили без різниці. Однакові. Годинник часом пересував свої лапки швидко, часом — тихо. А звідкись насувалися дива нового світу — чужі, непотрібні. Бо за океаном чекала землиця І тільки одно приваблювало.

· Мало зміст і рацію.

Всю істоту притягали прилизані чоловіки й напівголі жінки загадкових малюнків останніх сторінок рябих „мегезінс“¹⁾. Підмалюнками часто було заповітне слово „монеї“, тільки воно там виглядало так:

money

і завжди було вгорнене в блискучу обіцянку. Тільки 75 центів!

Ми навчимо вас,
як зробити гроші.

Легко!!! Швидко!!!

Тільки за 75 центів.

Ворушив Гуцул думками. Довго. Як важке каміння, перегортав їх у голові. Склалося дві (приблизно так): за 75 центів жоден дурень такого секрету не відкриє. До старої ж (швидше б та більше грошей зібрати) прилучилася: як же 75 центів вийняти й послати? Невпевненість вкоренила в Гуцулі нова країна. Сімдесят п'ять центів у кешені були певними. І тільки.

А, поки Гуцул ворухив думками, вуличні „стенди“²⁾ розмальовано шкірилися новими журналами. І останні сторінки їхні (ті, що з оголошеннями), приховані блискучими обгортками, не давали вже Гуцулові спокою. За ними була таємниця. Вона спокійно лежала в темному бордюрчику, зручно накрившись блискучістю обгортки.

Снилася неясно і тьмяно Гуцулові.

Зрештою зважився. На пошті хвилювався, коли вкинув листа.

За тиждень за маленький пакетик довелося заплатити 5 доларів. Але це було багато легше, ніж уперше відіслати центи.

В пакетуку була тоненька книжка. Змісту її Гуцул не зрозумів. Не встиг зрозуміти, бо найголовніше було на останній сторінці:

¹⁾ Журнали.

²⁾ Невеликий вуличний прилавок, де продається журнали й газети.

Тепер ви бачите, що наша фірма одна з найбільших у світі й має найбільше листів подяки. Ви так само можете зробити багато грошей, коли вивчите наш курс чорної й білої магії. Не даруйте часу! негайно присилайте по першу частину нашого курсу.

Ціни не було зазначено. Гуцул послав замовлення.

За тиждень, за такий самий пакетик Гуцул заплатив 10 доларів. На першій сторінці було:

Світ дурний і безглуздий. Ви повинні зрозуміти це. Коли ви не будете сміливим, ви не матимете успіху в „бізнесі“ й коханні...

Гуцул подивився на останню сторінку:

... ми думаєм, що коли ви зрозуміли правильний світогляд, то ви можете почати справжнє вивчення чорної й білої магії. Нашу адресу ви знаєте. (Вона така - то).

Але коли ви з нами не погоджуєтесь, то не присилайте замовлення.

Гуцул послав. Заплатив 20 доларів (за тиждень). Він уже почав брати гроші з тих, що складав.

Просто глянув на останню сторінку:

Тепер, коли ви без усякої сторонньої допомоги можете відрізнити ворога від приятеля, ви, звичайно, вже розумієте, що пройти до банків та банкових скарбниць можна тільки тоді, коли ви будете невидимим. В дальшій і останній книжці ми навчимо вас мистецтва бути невидимим. На цьому ми закінчуємо наш курс.

Гуцул подумав: „Так би й починали зараз із цього“ і послав замовлення. Пакетика не прийшло. Замість нього коштовний лист. Заплатив 50 доларів. Зовсім легко: таємниця була в його руках. З конверта випав великий лист криваво-червоного паперу:

Найбільше чудо з чудес!!!

Мистецтво бути невидимим!!!

Ви знаєте вагу цієї цінної штуки. І ви пройшли наш курс чорної й білої магії. Отже, знайдіть абсолютно чорного kota (ні в якому разі кішку) без єдиного білого волоска. Візьміть його тайно од властителя, якому він належить (ви пройшли наш попередній курс і можете це успішно зробити). Візьміть цю котячу істоту до якого-небудь пустельного місця, де нема людей.

Прийдіть туди після півночі. Розкладіть вогонь. Майте добрий казанок од Ітона¹⁾ і покладіть туди чорного вашого kota живцем. Накрийте його добре. Прив'яжіть покришку, бо котяча істота не буде бажати сидіти в тісноті. Поставте казанок на вогонь. Коли те, що в казанку засмажиться, знайдіть четвертий позвонок од голови і візьміть його в свій рот.

Ви будете невидимим.

Гуцула трясла пропасниця. Довгі тижні він дивився за чорним котом. Коли знайшов, не зважався вкрасти.

Далеко-далеко за Фронтенаком були руїни старої цегельні. Весняними канадськими ночами кажани оксамитом крилець гладили холодок повітря. Було безлюдно. Місто не сягало сюди: ні вогнями, ні шумами.

Гуцул тремтів. Кіт подряпав йому чисто руки. Тріски довго не розгоралися. Одсиріли. Весняна вогкість боялась вогню. Кіт пручався в торбинці. Довелося затиснути його в самий куток торбинки, а на край навалити цегли.

Тріски шипіли, шкварчала вода. Здавалося, хтось зайшовся довгим старечим кашлем і будив безсонням гушавину ночі.

У Гуцула за спиною наростала слизьким пухом моторошність.

У торбинці кіт ворухився й хрипів.

Щоб вогонь розгорівся, щоб не чути метушні кажанів і kota, Гуцул заходився дмухати на вогонь. Той чомусь раптом тріснув, спалахнув і пустотливо висунув язика.

Тоді Гуцул — kota в казанок. Той не сподівався. Коли покришкою накрито, нявкнув.

І знаєте, це було давно. Гуцул на війні не був. Революції не пережив: як люди умирають, не бачив.

А душа його до землі приліпилася. До землиці, що там, у старому краю. І таємниця була вже в руках: ось.

Тільки кіт, кіт! З казана кричав малою дитиною, пугачем заливався.

В казані боліло живій істоті. Там — останні зусилля в боротьбі за життя, за останній ковток повітря.

Гуцул рвонувся... Втекти! Виплив перед очима криваво-червоний папір:

Ви будете невидимим.

І, схопившись за голову, приткнувся до якогось смітника. Хотів не чути. Чекав. Дочекався.

Вже легко було в смердячій купці чогось знайти четвертий позвонок.

¹⁾ Велика універсальна крамниця, що має свої відділи по всіх великих містах Канади.

Між зубами й щокою затиснув кістку. Гуцул у „пул - румі“¹⁾ ніколи не бував. Бачив: товариші часто виходили звідти із синім оком, з розпухлою щокою. Тепер він про це не думав.

Ішов не йшов — летів. Не чув свого тіла, легке було.

Хтось долив молока в густий атрамент ночі. Місто вклало шуми спати. Гуцул ніде нікого не зустрічав. Тільки на Мейн-Стріт — до ліхтаря притулилася постать: жінка в червоному капелюсі.

У Гуцула — кров до вухів, як хвиля морська: шумує. Повагом пройшов; плечем об її плече тернувся. Глипнула порожнім проваллям очей. В них нічого не відбилося.

„Не бачить!!!“ — радісну певність вперше за весь час у новому світі відчув, а, може, за все життя. Біг не біг — летів додому.

А дома:

спав Іван, з-просоння бурчав на Гуцула, а тоді з ліжка схопився: „Та чого ти вчепився, як шевська смола? До роботи о четвертій годині вставать, а...“ Побачив розпухлу щоку: „О, то це й ти, братіку, муншайну²⁾ спробував!“ Заспокоївся, почвалав назад до ліжка.

Хитався Гуцул, стільця не міг знайти. Відчував: все пропало. Тільки останній промінь ще: „Іване, Іване... Ти мене бачиш?“

Іван хмикнув.

Гуцул рота розірвав. Ви бачили справжнє велике горе? Як витяг Гуцул котячу кістку з рота, як кинув нею об підлогу, знав: обдурено.

І горе, таке велике горе йому було.

Адвокат зацікавився справою. За два тижні справу обіцяв виграти. На видатки грошей треба було й за працю брав уперед. Гуцулові все одно, аби отим драбам довести, що на них розправа є. Дав 100 доларів.

За два тижні його повідомлено:

Шановний пане!

З Вашого боку зроблено було велику помилку, коли Ви оскаржили відому фірму. Зазначена фірма для розповсюдження своєї літератури має лайсенс³⁾.

Внизу був:

підпис адвоката

¹⁾ Більярд.

²⁾ Місячне сяйво: так зветься в Америці самогін.

³⁾ License — дозвіл; українці вимовляють „лайснес“.

І блукають вони заплутаним бездоріжжям нового світу, де золото саме до рук іде...

* * *

Гуцул і досі в Канаді.

Учепилося за них многолике життя нового світу, та не витравить шумами своїми шумів бистрих рік гірських, і світло, що з гудзика в стіні вискакує, тільки до болю ясніше показує закутки виснаженої землиці.

Канада 1925 рік

МИКОЛА ШЕРЕМЕТ

КИТАЙЦЯМ

Ми вас мало знаємо, китайців,
Аж до сьогодні, до останніх днів,
Поки шум струнких маніфестацій
Нам про вас, далеких, розповів.
Був малим, і говорили: „Ходя,
Коли будеш плакати, прийде,—
Він з великою косою ходить,
Неслухняних забира дітей...“
Я дивився, як на розі вулиць
Він у рота посилав кинджал,
Дітвори услід роївся вулей
І жорстоко „ходю“ ображав.
Той блискучими сміявся зубами,
А в примружених очах печаль...
Не зважаючи ні на що, бавив,
Лантуха не скидував з плеча.
Як забути, не згадать минуле,
Що було в нас років сім тому:
Брат старший — за його ми не чули,
Де і що він — з фронту повернувся...
І не сам — з товаришем-китайцем,
Опівночі, коли спали всі.
Усміхався „ходя“ й оглядався,
У шоломі, з бантом, без коси.
Чай пили, розповідав китаєць,
Де були із братом, про Сибір,
І здавалося — вітри шугали
І синіли за вікном сніги.
Потім став розказувать за Пекін,
І не наші ценькали слова,
Чув у них я ненависти клекіт,
Що крізь зуби дзвінко вилітав.

Говорив він, що сем'я велика,
І здригнулася печаль в очах,
Що коли б не наступав Денікін,
То давно би до дітей помчав.
Я дививсь і розумів тривогу,
Жовтолищої людини біль —
Нашої б потрібно допомоги
У запеклій їхній боротьбі.
І тоді, у незабутній вечір,
Я пізнав і зрозумів Китай,
Може, більше од усяких лекцій,
Од книжок, коли б перечитав.
Тільки він не розповів за Нанкін
Чи забув тоді, не встиг. Шкода...
Нагадали вже пізніше янкі
На весь голос громом канонад.
Може, й він — о, як тримати спокій? —
Був з рушницею в страшній борні,
Як мій брат упав під Перекопом,
Так на вулицях упав і він...
Й, може бути, десь чекає брата,
Кличе нас на допомогу полк:
В дев'ятнадцятих китаєць ради
Захищати не один пішов...

Квітень 1927 р.
Київ

М. АЛАМЕДИЧИ

СПІВ ЛІСОВИХ РОБІТНИКІВ

Де блукає болотяний чад
І в лінах заплутався сум,
День і ніч наші пили кричать
У проклятім, отруйнім лісу...
Від пропасниці очі, як дим...
Чуєш, рабе? Рубай і мовчи.
Від гнилої лісної води
Умираємо вдень і вночі.
А увечері в душній імлі
Зеленаві очі блищать.
І по багнищах чаші рослин
Розливають дурманливий чад...
Нам пропасниця стеле постіль
І сполохує привидів рій.
А з Сієрра - Гасторре летить,
Затишає сухий вітровій.
Межи листям гадюка сичить,
І пума пробирається знов.
А в Ріо бенкетують вночі,
Розливають іскристе вино.
Стовбури, що рубаємо ми —
Тільки рух у недбалих руках.
Чуєш? Норте - Сабарро шумить,
Й біля тебе сокира важка.
Та немає нікого у млі,
Тільки очі гадючі блищать.
І на душу наплутує ліс
Свій отруйний болотяний чад.

Вільний переклад із португальської мови **М. Пригаро**.

ДЖІМ ТЮЛІ

ЖЕБРАКИ ЖИТТЯ

Розділ I

СЕНТ - МАРІ

.....
ТРИЧІ я заходився подорожувати — і без наслідків, аж доки став остаточно бодай аматором-босяком. Бо треба сказати що босяки поважно ставляться до обраного ними фаху. Цієї штуки треба чимало вчитись, а ще більше — розвивати, доповнювати одержану науку.

Довгі години ледарства я вештався по залізничних парках містечка в Огайо, що з нього я пустився в свою бродяжну кар'єру. Зустрічав там босяків, і вони байдуже оповідали мені химерні казки про далекі місця. Один молодий бродяга трамбував¹⁾ сюди весь довгий шлях аж із самої Каліфорнії. Він одсидів два місяці в західній в'язниці за бродяжництво, дуже пишався своїми подвигами й оповідав про них велично. Це примусило мене соромитись за моє марудне життя в остогидлому містечку.

Ми сиділи біля естокад, що мереживом оплели річку Сент - Марі. Хлопець ледаче кидав камінці у воду. Я не зводив з нього очей. Його мова й вчинки були дичаві — таким і мав бути парубок, що трамбував аж із Каліфорнії. Одно око йому хтось вибив, як він трамбував Арканзасом, і зверх порожньої червоної діри він носив шкіряну латку; її підтримував шнурок від черевика з вузлом на потилиці. Це був смуглявий, засмаглий на сонці юнак з прожовклыми пальцями правої руки — багато цигарок у ній перебувало. Жвавий і рухливий, він говорив про далекі краї не те, що без поваги, а навіть з якимось байдужим жестом.

Юнак запустив плоского камінця в річку. Той сигонув кілька разів по поверхні й аж тоді затонув у заверченій воронці.

— Що це за город, пацан?

¹⁾ Трампувати — значить бродяжити, їздити „зайцем“ то - що (од слова трамп — бродяга).

— Це Сент-Марі, пане,— відповів я смиренно.

— Не панькай мене: моє ім'я Білль,— кинув той. Повів очима по місті, презирливо шморгнув і зареготався.— Хай йому біс, щоб мене знайшли мертвого в цьому тупику! Це ж не місто, це зараза. Раз тільки парубок живе на світі, отже, можна вже собі посвітити його, хоч би ти мав тільки одного ліхтаря.

— Подобається тобі мандрувати, Білль?— спитав я.

Хлопець злегка обернувся, ніби щоб краще розгледіти мене своїм єдиним оком.

— Авжеж, подобається! Я б ні за що на світі не кинув мандрівки. Ну, що хорошого в праці? Тільки йолопи працюють. Оті ідійотські гудки ревуть що-ранку, а вони товпляться, мов худоба в череді. Дзуськи, не для мене це.

— Я також бажав би кинути це місто,— сказав я,— думаю, що таки кину колись. Я мало не сам плачу фабриці за свою ж таки роботу.

Я розказав хлопцеві про свою роботу й платню, і той зневажливо поглузував із мене.

— Похер це все, хлопче, похер під 'три чорти. Їй-право, нічого гіршого й не вигадати. Ну, що ти тут маєш — шамовку? Так це ж ти всюди матимеш. Приблудний кіт — і той якось годується. Окрім того,— голос хлопця задзвенів,— у дорозі ти дечого можеш навчитись. А якого дідька ти навчишся тут? Закладаюсь, що навіть мер цього міста й сам не знає, що й до чого.

Я задумався на хвилину про цю жакливу філософію, доки хлопець, одсунувши чорну пов'язку, чухав червоне повіко своєї вакантної глазниці. Настала довга тиша. Я вирішив покинути місто при першій нагоді. Та не так уже легко було здійснити цю ухвалу—мучило сумління, бо всі невибагливі мешканці Ст.-Марі були мені друзями.

Одного старого п'яницю занесло сюди, ніхто не знав звідки. Часто він говорив зі мною про книжки. Коли він бував на підпитку,— а це траплялося майже що-дня,— він похвалявся своїм минулим шляхом, болісним, крученим, повним непрохідних мочарів. Звали його Джек Рейлі.

Тубільці містечка глузували з старого Рейлі, хоч і постачали його горілкою. Цей злидений пияк, що жебрав келишка, чистив плювачки, витирав підлоги по корчмах, все-таки був найбагатшою людиною від усіх, кого я знав у містечку, бо він мав у кешені подертий том Вольтера й любив розмовляти зі мною про нього. Довгі роки Рейлі був бродячим друкарем, аж доки прийшов до останнього свого притулку — Ст.-Марі.

Поки одноокий юнак залишався мовчазний, я думав про того старого чоловіка, що обкручував свої подерті строкаті плісові штани з протертим валізковим ремінцем замість очкура. Всі його передні зуби, крім двох, повипадали. Та він легко давав собі раду без них,

бо їв дуже рідко. Це був надзвичайний пияк, найбільший із всіх, кого я знав. Безліч кров'яних жилок розбігалось по його очах, жовтих та налитих кров'ю, немов дрібненькі червоні струмки жовтими ланами.

Нарешті я сказав:

— Та я вже напевно зроблю собі викидиш звідци, але шкода все-таки деяку братву тут кидати.

— Ну, так що ж? — Білль піднявся при цих словах. — Ти ж не можеш їх забрати з собою. Забудь всі оті штуковини — це ж юриндика та й годі.

— Так, мабуть, що твоя правда, — промовив я невпевнено.

Білль глянув так, ніби його страшенно здивувала сама вже думка, що якийсь там осілий хлопець у цьому мізерному містечку зважується мати сумніви до його тверджень. В його голосі був виклик, коли він заговорив.

— Та я таки думаю, що моя правда! Ще б пак не моя! Ге! Я таки знаю дещо. Не в понеділок зроблений.

Я втихомирив його розпитами про босяцьке життя. Це полоскотало юнакову амбіцію. Він розповів мені багато речей, що їх правдивість підтвердив мій пізніший досвід.

— Як ти колись підеш у мандри, хлопче, то не давай старим трампам вживати тебе за сосунка. Ти знаєш, ті старі тюті такі ледачі, що й почухатися сами не наважаться, хоч би їх скрутило. Ну, от вони й підбирають собі молодих хлоп'ят та вчать їх жебрати. Вони знають, що люди скорше дадуть дитині, ніж їм. Багато людей жаліє дітей із простягнутою рукою. Старі трампи звуть хлопців своїми шкурами. Чимало ще я міг би тобі порад надавати.

З заходу почулася сирена паротягу. В повітрі загуркотів галас вагонів. Він вібрував по рейках перехрестя.

Великий паротяг засифонив по рейках, тягнучи за собою червоні вагони. На даху першого вагону сидів кондуктор, держав палицю в руці й оглядав краєвид. Я заздрих йому.

Юнак щільніше затягнув шнур від шкурятяної латки на оці і відкидаючи назад плечі, побіг за паротягом. Гукнувши: „На все, хлопче, бувай!“ він скочив на потяг на диво хутко й махнув жовтою від тютюну рукою, коли потяг уже котився, минаючи стрілки, до Ліми.

Розділ II

ПОСВЯТА

За кілька тижнів я подорожував товарним потягом до Мунсі, Індіана — майже 70 миль відциля. Я заплатив за свій проїзд як не компанії, то, принаймні, бригаді потягу, помагаючи розвантажувати груз на кожній станції.

Весь день я розвантажував грузи на кожній станції, де потяг спинявся. Це був один із днів, так звичайних для пізньої зими на середньому заході. Атмосфера була похмуро-зелена й ні холодна, ні тепла. Худоба товпилася в полях, ніби наперекір бажанню зими припинити тепло. Раз я бачив облізлого ріполова, що приткнувся на дротяній сітці, протягненій понад рейками. Химерний вибрик пам'яті: я його можу бачити й тепер. Він виглядав безнадійно вбитий горем, заблуканим гулякою, що надто рано покинув тепле підсоння; дим з потягу котився через нього, але птах не рухався, і я, пам'ятаю, думав, що, мабуть, дим зогрівав його.

Довгі хвилини я стояв у дверях вантажного вагону й дивився, як минав краєвид. Що мене обходило, що я цілий день тягав важкі скрині на кожній станції — я ж їхав кудись. Десь у другій долині було життя і мрії і сподівання. Одноманітність і злиденна рутинна неохайного Огайського містечка буде незнаною. Я, мовою старовинних ірландських байкарів, був нарешті на шляху до надзвичайних пригод. Сумні й нещасні люди, знівечені колесом праці, стомлені жінки з пошматованими нервами, надто виснажені, щоб дивитись на зорі — оце були справжні мешканці країни мрій, що до неї мене тягло. Яку я картину з себе уявляв — повновидий рудий юнак з кривою усмішкою і веснянкуватим обличчям, одягнений у шмаття, що колись було одежею більш щасливих працьовитих хлопців. Все проходило повз мою свідомість: я не був жебраком під брамою життя. Я вернусь до Сент-Марі багатцем, я покажу аристократичним дівчатам, які фиркали на мене на Спрінг-Стріті, що я був не тим, за кого вони мене вважали. Я не прийду назад, доки всі не почують про мене. А коли я повернуся й гулятиму вулицями, люди казатимуть: „Ось іде Джим Тюлі; він був малим п'яничкою і вештався по Рабіт-Тавну з дівками. А диви на нього тепер. Це показує, що хлопець може зробити в цій країні, як він важко працює й ощаджує свої гроші. Вже тоді я мріяв, що колись стану письменником і писатиму чудові оповідання і моє ім'я буде по всяких журналах, а одного дня тубільці Сент-Марі прокинуться й побачать моє ім'я розтягненим на цілу першу сторінку „Сатедей Івнінг Пост“. Бігме, я показав би їм, я покажу. Потяг надав ходу, і мої думки бігли швидше.

Я думав про Едну. Една була, на мою думку, найкращою дівчиною, яка продавала своє тіло в Рабіт-Тавні. Вона брала з чоловіка по одному долару, і раз вона мені казала, що заробила 48 доларів за одну ніч. Я палав задоволенням при згадці про Едну. Я вперше довідався про полове життя від неї. Вона ніколи не брала з мене нічого. Вона казала мені, що жінки люблять рудоголових хлопців. Я бачив її біле тіло й шовкове кольору жовтої соломи волосся, що падало через її плечі і моє власне тіло, що тремтіло бажанням.

Власне, не місце було на потязі думати про жінок, та я не зважав на те. Я пам'ятав, що раз, коли Една і я були п'яні, я вкрав у неї 4 долари; вона це відкрила й сказала: „Ось тобі, проклятий злодюго, мій останній долар, візьми його також“. І я взяв. Але більше про Едну пізніше. Холодніло й поночіло, день виснажувався. І я радів, що блукаю з Сент-Марі. Жах містечка й мого життя в ньому сповз із мене. Фабричні гудки, що кликали ранками людей до роботи скребли мов нерви, мов напильник скло. Я бачив багато людей, що квапились до праці з погнутими бляшанками для їжі. Я бачив дівчат із стоптаними закаблуками в коленкорових сукнях, що бігли до роботи на сукновальні. Я думав про своє життя на протязі всіх місяців. Працювати за три долари на тиждень і платити три долари з них за харч. Це вже була моя лиха година, що я грів ланки для п'яного ланцюжного майстра, і він часто прогулював два чи три дні на тиждень. Часто моя сестра, що заробляла долар і пів на тиждень на хазяйських харчах, давала мені двадцять п'ять центів, щоб серце моє не краялось у день платні. Я думав довго про мою сестру. Вона сказала якось раз, коли сунула мені четвертака: „Мені нічого, бо хоч часом і стусане, але бог напевно одсипав нам більше, ніж на нашу долю належиться“.

Я згадав ці слова й поміркував про бога. Моє серце сповнилося досадою на нього, але я був поетом у зародку й не мав нахилу до гумору.

Я мав брата Гю: колишній жокей з очима побитого життям ягняти. Він умів словами оповідати казки кращі, ніж я коли-небудь зможу лише писати. Я розсантименталився про брата й сестру, бо я любив їх дуже, хоч і не потурбувався попроситись із ними; все одно, я зароблю багато грошей і пошлю їм і поставлю все це кляте тюлівське насіння на ноги,—о, так! Гю любив коней,—отже, як я нагоню монети, він буде в мене за кучера. Був у мене й другий брат, Том, що його вбито давно в старому Мехіко. Він умер з пробитим черепом, авантюрист і пропектор¹⁾, у 25 літ. Він був в Аризоні, коли я хотів пристати до нього, але він знеохотив мене — він хотів, щоб я дістав освіту. Я ламав собі голову, чому ці три відданих завжди хотіли, щоб я йшов до школи. Я ніби й тепер чую, як цей чудовий мертвий блукач каже мені: „Джіме, хлопче, з тебе таки щось колись буде; це так саме певно, як те, що бог стромляє черву в кислі яблука; я це знаю напевно; я це знав, коли ми були дітлахами в сиротинці. Ніколи не здавайся, Джіме, на бога, не здавайся, Джіме, ніколи ні за що, ти ще покажеш всім байстрюкам, які думають, що Тюлі — це купа багна“. Я думав про листа, що він мені написав про свої наміри знайти золото. Пост-скрипtum

¹⁾ Шукач золота.

був такий: „Як я виграю в цій країні, Джиме, це буде на нас обох; як я загублю, це буде мені самому“.

Я думаю про Борофа, маньяка - фермера, що не вмів ні читати, ні писати і що йому я був рабом вісімнадцять місяців. Я згадував час у повіті Ван-Верг, коли було двадцять вісім ступенів морозу й моє тіло аж посиніло від холоду тому що цей хробак не хотів купити мені білизни. Проклинав його в душі й поклявся нишком, що, коли я буду досить великим, я ще повернуся сюди й вилупцюю з нього пекло. Я жеврів цією думкою й викохував її, як потяг котився далі. Я дивувався, чому це люди такі лихі до дітей. Майже всі відомі мені діти, що їх післали з сиротинця до фермерів, втекли, бо не могли витримати режиму. „Вони надто скупі, щоб наймати людей, ці байстрюки - фермери; отже, вони беруть сиріт і заганняють їх працю до біса“. Я знов думав про Борофа та його дочку Айві. Ні Айві, ні я ще не досягли зрілого віку, хоч і бажали одне одного. Бороф був релігійним фанатиком, і що - зими він виїздив тоді на збори „воскресіння“¹⁾ й часто забирав з собою свою напівскажену жінку, залишаючи мене з Айві. Коли ми були самі в хаті, сатана спокушав нас якраз біля великої родинної біблії. Доки Бороф співав осанни до свого бога, я лежав в обіймах Айві, вона прохала мене нікому не казати, і я не казав. Не казала й вона. Вона що - неділі ходила до неділішньої школи й добре тримала свою таємницю. Я часто усміхаюся, коли чую, як люди кажуть, ніби жінка не може додержати таємниці.

Айві була гарненькою дівчинкою. Її груди були округлі й тверді, мов яблука, а тіло біле, як мармур. Я зустрів її через кілька років, і вона офірувала мені все, що намагалася колись дати дитиною. Але я ухилився. Жінки надто звязують. Айві мала довге чорне волосся й гострі гарненькі риси, її щоки червоно палали, а подих був гарячий. Пізніше вона померла від скоротечних сухіт.

Думаючи про всі ці речі під захованим у мороці сонцем, я досяг кінця своєї першої подорожі.

Цілий день заняла дорога, і ми приїхали до Мюнсі зі сходу майже в той самий час, коли сніговий шторм насунувся із заходу. Сніг падав без перерви годинами, і вітер розносив його у всі сторони. Нарешті вітер ущух і сніг припинився. Стало дуже холодно. Впала темрява. Бригада потягу давно вже пішла до теплого захисту, а я без вечери шукав теплого місця і знайшов його в повітці для піску в кінці станції.

В повітці було повно босяків. Вони валялись по скринях і зламаних стільцях і просто в піску, накопичені, мов розтрушене збіжжя. Велика округла піч вкрилась вишневими плямами від жару. Теплота

¹⁾ Розповсюджені в Америці збіговища різних сектантів, що супроводяться фанатичними церемоніями.

помешкання розтопила сніг на даху, і вода капала крізь невеличку щілину зверху, падаючи з монотонним стукотом на аркуш толю в кутку засіку для піску. Кава кипіла в гранітній посудині на печі. В скрині був деякий побитий посуд і багато різноманітної страви. Там було кілька малих сніданків, загорнених у папір; босяки звали їх „глибами“. Ці сніданки босякам дали добросерді люди по хатах, де вони жебрали.

— Здоров був, босяче, — сказав один із босяків, як я увійшов.

Рот цього босяка було розсічено з одного боку, і червоний шрам біг додолу з його нижньої губи, ніби її відкрояв ніж. Він був у чорній атласній сорочці й замашеному червоному самов'язі. Його мускулясті плечі розпороли надто тісний піджак попід пахвами. Біля нього сидів другий підтоптаний літній босяк; він мав чорні вуса й неголену багато тижнів бороду, його комір пожовк і зчорнів і був надто великий для нього; кілька зубів, що залишилось у нього, визирали скривленими сучками. З півдюжини інших людей з пересторогою дивились на мене.

Після того, як я їх привітав, перший тип знов заговорив:

— Туга ніч, дуже. Я приїхав нині по Великій Чвірці¹⁾ з Сан-Луї. Хочу добратись до Сінсі²⁾, а звідти податись на південь.

— Я зустрів Червоного Фріско³⁾ в Сінсі сьогодні, — сказав трамп у жовтому комірці, — і він мені сказав, що на півдні ворожий настрій. Лупцюють кожного трампа, якого б не побачили.

— В Нью-Орлеансі не зле. Там хлопець завжди може обернутись, — заговорив ще один.

— Повірте, хлопці, що я підберу собі доброго ціпка в якомусь містечку по дорозі, доки доберусь до півдня. Динамітний Едді в Чатнугі. Я з ним утну штучку й залишусь там. Ці богом прокляті джунглі добрі хіба тільки для ескімосів.

Біля пісочної повітки спинився паротяг. Чутно було, як він пихтів у холоднім нічному повітрі. Двері розчинились, і чоловік у засмальцьованих „оверолс“⁴⁾ увійшов з двома відерцями для піску.

— Забракло піску? — спитав босяк.

— Так, — відповів чоловік у оверолс, не дивлячись ні праворуч, ні ліворуч.

— Паротяги, мабуть, уживають багато піску в такі ночі, — знов зауважив хтось.

— Певно, — мовив чоловік у жовтім комірці, — бо инакше вони б злетіли з рейок.

¹⁾ Назва залізниці.

²⁾ Сінсіннаті.

³⁾ Сан-Франциско; трампи часто улаштовують собі назви міст замість прізвища.

⁴⁾ Верхній робочий одяг.

— Що ж, ми не заважатимем, — вставив інший трамп.

Чоловік пішов з піском, і скоро знов почулося пихтіння паротягу.

Потім тиша спустилась на повітку при станції Мюнсі. Тільки потріскування вугілля в червоно-гарячій печі та капання розтопленого снігу на толь порушувало тишу. Жара розморила декого з мандрівців, і вони розкинулись по піску та хропіли.

Чоловік з посіченим ротом і пошматованим підборіддям запропонував мені їжі й кави. Я жадібно прийняв, бо з ранку нічого не їв.

— Ти не довго в дорозі, хлопче, — сказав один бродяга з пронизливим поглядом. — Такі ночі вимотують усі кишки з отаких зелених хлопчаків. Я б на твою місці подався додому, доки б заспівали весняні пташки.

Якраз тоді одчинилися двері й з'явився в їх обрамленні полісмен. Його електричний ліхтар ясно засяяв, перемагаючи тьмяне світло, що мерехтіло крізь замазане скло карасинової лямпи.

Босяки миттю сполохалися, а я зовсім злякався, бо це була моя перша зустріч із „законом“.

Полісмен роздивлявся по курені, немов шукав когось.

— Мабуть, його нема, — сказав він тихцем, ніби до себе, освітлюючи обличчя зібраних.

— Ну, гаразд, братва, — казав він далі. — Валяйтесь тут до ранку, бо надворі холодніше, ніж у дідька.

Він втягнув у ніздрі аромат кави.

— Добре пахне „ява“, — зауважив він. — Дайте-но й мені горнятко.

Босяки, раді побрататись із такою високою владою, кинулись наливати каву. Один підніс гаряче питво полісменові й спитав по-офіціантськи:

— Цукру, пане?

— Ні, — відповіла величність у синім мундирі, — цього досить. Дякую.

Полісмен повернув порожнє горнятко й додав:

— Лежіть собі тут — це нічого.

— Спасибі, пане, — відповідали хором вдячні трампи.

Коли полісмен пішов один босяк сказав:

— Серед цих барбосів трапляються й хороші хлопці.

— Всіх їх треба остерігатись, — повернув другий.

Трампи на піску мирно спали підчас цього всього.

— Цим хлопцям хоч у морду дай, вони й не знатимуть, — кинув хтось на розкинені тіла тинячів, що важко дихали.

— Одного разу я застряв у Чі¹⁾ й раптом збудився, бо вуха мої мало не трісли від дзвонків трамваю. І чорт мене візьми, як я не проспав аж до ранку в самому центрі Кларк-стріту²⁾!

¹⁾ Чікаго.

²⁾ Одна з центральних вулиць.

— Ці кляті електричні торохкотілки змусили б і погану муху при-
нишкнути,— вступив у розмову чоловік у жовтім комір'ї й далі казав:—
я біг за товаровим потягом у Пітсі й налетів на електричні про-
води— мене як не струсне! Дош був такий, що й не приведи, я не
міг ходити аж до ранку, змок гірше, ніж сама річка. Так я про-
лежав поміж рейок до ранку, а потяги ганяли повз мене. Якби
я простяг руку, то вона б так і залишилася на рейді, а я був би
волоцюгою без гаків до їжі.

Він дивився на свої бридкі руки. Його побита погодою шапка
збилася на бік гладкої й округлої, мов більярдний шар, голови. Брів
не було зовсім. Вони зникли разом з його волоссям. Вії повипадали
й залишили малі щербинки, мов червоні ранки на повіках. Слизисті
очі йому безупинно моргали, а чоло нервовно здригалося над ним.

Я із зачарованою цікавістю стежив за ним. Чоловік скинув
шапку й тер грубою рукою голу голову, ніби пригладжував непо-
кірні кучері.

Трампи при цьому зареготали, і я пристав до них. Лисий криво
всміхнувся, дивлячись на мене.

— В чому справа, рудий, тобі заздрісно? — спитав він.

— Ні, краще вже мені бути рудим, аніж лисим.

— Ти що, так і родився лисим? — запитав один із трампів.

— Ні, в мене була гарячка, і все волосся випало. Дехто радить
мені поголити голову, тоді воно скорше виросте.

— Невже воно вже так і не росло більше?

— Як і росло, то, мабуть, у другий бік, бо я його ніколи з того
часу не бачив.

Раптом знадвору почувся якийсь гомір, і двері хутко розчини-
лися. Два електричні ліхтарі засвітили в наші обличчя.

— Руки вгору, всі! — сказав брутальний голос за одним із ліх-
тарів, і два полісмена вступили в курінь. Один з них був той самий,
що пив каву. Нас вистроїли попід стінкою й трусили.

Наші кешені потрусили й вивели нас надвір, де чекало ще
двоє полісменів, загрузши ногами у сніг. Потім всіх погнали до
поліційної карети, що чекала з краю станції. Коли ми дійшли до
карети, полісмен скомандував: „Скачи в середину“, і ми всі по
слухали.

Карета торохкотіла нерівними брукми, доки доїхала до полі-
ційної станції.

В дорозі один трамп сказав мені:

— Ти не чув нічого, що тут говорилося. Зрозумів?

— Хай йому, — відгукнувся один з тих, що спали в піску, — от
я то добре поспав. Снив, що їм блинці з медом.

Карета спинилася біля поліції, і нас повели до начальника. Цей
суворий джентльмен з погордою міною на обличчі оглянув нас.

— Заберіть їх звідди і вводьте по одному, — був його наказ.

Нас забрали до іншої кімнати під охороною двох полісменів. Мене першого повели до начальника, і, як я йшов за своїм охоронцем, коліна мої тремтіли, ніби я був на шляху до шибениці й востаннє дивився на світ.

У начальника були малі очі й тупе обличчя. Він мав довгі руді вуса і всім своїм виглядом нагадував мені малюнки розбійників, що їх я бачив у книжках пригод.

— Ну! — гукнув начальник і визвірився на мене. — Де ти продріявив сейфа? Як давно ти вийшов із тюрми? Га!

Я невимовно перелякався, сльози набігли мені в очі.

— Говори, хлопче, кажи щось. Ми пустимо тебе легко, як скажеш правду, — казав начальник.

Я одразу вибовтнув усю правду.

Обличчя начальника не зм'якло.

— Чи хто з тієї компанії казав щось про свої „діла“ чи щось таке?

— Ні, пане, — відповів я.

— Про що ж вони тоді говорили?

— Більше про погоду й про те, що один з них лисий і всяке таке.

Допит скінчився, мене забрали до камери, де я залишився, доки всіх не допитали й перетрусили знову.

У кешені одного з босяків знайшли якісь гроші, і нас повели спорожнілими вулицями до непофарбованого ветхого будинку, що ледве міг встояти проти зимових вітрів. Полісмен подзвонив у старомодний дверний дзвінок, і двері одразу відчинила найбільш висхла жінка з усіх, яких я тільки бачив у житті.

Позаду неї стояло яскраве світло. Помітивши полісмена, стара жінка підлесно вклонилася й зігнула свою вкривлену спину мало не вдвічі.

— Заходьте, панове, — промовила вона крізь беззубі ясна.

Той, що пив босяцьку каву, виложив своє доручення, дав старій жінці гроші трампа й поквапився геть з коротким „напуттвієм“:

— Валяйтесь тут до ранку. Як я піймаю вас десь тут завтра ввечері, то вже подбаю, щоб вас післали на примусові роботи. В робітнім домі досить місця для таких волоцюг, ви ж знаєте.

Щойно він пішов, як манери жінки одразу ж змінилися. Її рабська усмішка зникла, і тверді rischi з'явилися довкола її блеклих уст.

Вона взяла маленьку карасинову ляпку, що її скло аж почорніло від чаду на одному боці, і мовила:

— Йдіть за мною.

Юбка тугою пасткою облягала її позбавлені м'язів ноги, коли вона жваво збігала на сходи. Ми йшли за нею, доки дійшли до пристановища, де вона показала нам чимало порожніх ліжок у звод-

чатій кімнаті. Дві карасинові лампи, прикріплені скобками до стіни, тускло горіли. Храп сонних людей ламав тишу.

У зводчатій кімнаті було тільки одно віконце з чотирма шибками, що з них попадала замазка.

Стара яга рухом вказала нам ліжка. Сама ж піднесла лампу над головою й роздивлялась по кімнаті. Поруч з моїм ліжком чоловік стогнав і хоро метався по матраці. Жінка на хвилину спинилась і поглянула в бік цього чоловіка. Тоді повернулась і пішла вниз скрипучими сходами.

Інших ночліжників наш прихід з вулиці стурбував.

Я лежав без сну й думав про те, що стане з їжею, що її покинуто в скрині. Я думав про одноокого молодого трампа, якого зустрів так давно. Багато думок блукало в моєму мозкові, але сон залишався далеко в стороні; десь близько паротяг верещав крізь супокійне нічне повітря.

Кроки почувись по рахітичних сходах, і в кімнаті знов з'явилась голова старої жінки. Вона держала лампу поперед себе й крочила тихо підлогою, ніби зігнутий сновида. За нею йшло двоє чоловіків.

Стара вказала чоловікам на ліжка вдовж стіни. Потім, держачи лампу над головою, вона знов зашугала по кімнаті. Чутно було, як скрипіли сходи, що ними вона спускалася.

Чоловіки тихенько гомоніли кілька хвилин, доки роздяглись. Один з них подивився на лампу, що кволо чадила на стіні, і сказав напівголосно: „Мабуть, я прихлопну цю блималку“. Він підійшов до стіни, й задув вогника, держачи долоню над склом.

Кімната занурилася в сутінки. Друга лампа кидала густі тіні позаду себе.

Мій сусіда все стогнав; йому важко було дихати. Чи не хорий? Я піднісся з ліжка й схилився в його бік, вдивляючись в його обличчя, що виглядало жажливим у півтьмі. Тоді я підійшов до ліжка, де спав трамп з посіченим лицем. Він лежав із схрещеними на грудях руками й уперся зором у стелю.

— Що сталось, хлопче? — спитав він.

— Мені здається, що людина поруч мене тяжко хора.

Він одразу скочив із свого ліжка, витяг з кешені сірника й завіттив лампу на стіні біля себе. Тоді пішов зі мною до ліжка хорого. Це збудило інших бродяг, і вони посідали по своїх ліжках.

Трампа сіпнув хорого за плечі:

— Що з тобою, дядьку?

— Мені кап-пут... — почувлось кволо у відповідь.

Слова помандрували по кімнаті й притягли ще кількох людей з їх ліжок.

— Принеси копилку, — командував закликаний мною трамп.

Хтось ізняв лампу із скоби й передав йому.

— Держи копилку, хлопче.

Світло впало на криваві плями по забрудненому простирадлі. Двоє ночліжників підняли тіло бродяги, а два інші принесли подушки й поклали піднього. Його обережно спустили на подушки в напівсидячому стані.

— Може, це спинить червоний атрамент у його роті,— сказав трамп із шрамами на лиці.

— Мотнись хтось -но униз і скажи старому приви́дові, що тут дядько конає. Хай пішле за коновалом.

Хтось побіг додолу.

Хорій скрутився конвульсивною купою. Його страшні очі вилазили з лоба. Він закашлявся так, що ліжко заходило під ним, а він дер на грудях сорочку, намагаючись звільнити легені.

— О, о, о!— лунав його стогін.

— В цій клятій дірі нема повітря. Відчиніть це вікно!— гукнув хтось. Якийсь ночліжник побіг до вікна.

— Вікно заколочено гвіздками!

Другий кинувся до вікна з підхопленим з підлоги черевиком. Він висадив закаблукою брудну шибку. Побите скло подряпало йому руку, і з останнім розмахом він випустив черевика, що, крутячись вилетів за вікно.

— Прокляття— полетів мій черевик! Тепер доведеться босому бігти на сніг за ним.

Прибігла стара жінка, спотикаючись на східцях. Її висохле тіло тремтіло схвильовано. Ночліжники з її приходом почали накидувати на себе одяг.

Вицвіла шаль впала з її рамен, як вона схилилась над ліжком, вдивляючись в обличчя хорої людини.

— Він кінчається,— промурмотів трамп.— Чи не можете ви за-телефонувати за лікарем?

Лямпка хитнулась у руках старої жінки. Вона відповіла:

— Я не маю телефону.

Хорій стогнав усе голосніш, кров хлюстала з його вуст, струмилась по лиці, спадала на плечі.

Ще мить— і його тіло стало непорушним. Очі йому вип'ялись угору, як у змученої спрагою людини, що побачила міраж у пустелі. Потім його руки витяглися й щелепи стислись. Ще спазматична спроба кашлянути, знов ляснули щелепи. Usta розкрилися в напів-цинічній усмішці. Руки впали на груди, рамена піддалися назад. В глотці хрипіло, груди перестали здійматись; він упав на подушку мовчазним каменем.

Стара передала лампу сусідньому бродязі. Всі язика припишкли при сцені смерті. Жінка майже вперше звернулась до групи бродяг:

— Надто пізно кликати лікаря,— мовила вона, закриваючи простирадлом заснулого навіки мандрівника.

Я глянув на простирадло, що покрило мертву людину, і схопився за руку трампа з покрояним лицем.

— Це пекло, а, хлопче? — сказав бродяга. — Старий скочив на потяга, що пішов до останньої станції.

— Еге ж, — сказав другий трамп. — Більше не пошлють його канави рити й нічого такого.

— Ну, тепер черга людського копача — він дістане сотню монет за те, що кине його в соснову коробку.

— Чи хто з вас знав його? — спитала жінка.

Ніхто не відгукнувся.

— Де його шмаття?

Один із трампів витяг лахміття з-під ліжка. Чоловік з покрояним обличчям перетрусив усе. Він знайшов цизорика з двома поламаними лезами, п'ятака й три центи. Це було все.

— Дай ці вісім центів трунареві на горілку, — сказав хтось.

— Ні, — відповів чоловік із покрояним лицем. — Ми дамо їх оцій хазяйці.

Стара пані простягла свою висохлу скручену руку. Туди впав п'ятак і три центи. Її пальці зімкнулись над ними.

— Хто він був? Чи хто знає? — тремтів голос старої.

— Мабуть, ніхто, — відповів трамп, що пробив шибку.

— Ну, та яка там ріжниця. Хто там у дідька дбає за померлого босяка?

— Може, бог... — відповіла стара з твердим блиском в очах.

— Може, — сказав той, що висадив скло з вікна, — але я краще піду й скажу барбосам, щоб забрали його до моргу. Все одно мені треба знайти свого черевика на вулиці.

Через годину два полісмени винесли мертвого бродягу до возу, що чекав на долі.

— Він безплатно покатається в „чорній Марії¹⁾“, як пан, — сказав трамп.

Ночліжка знов затихла.

Переклад з англійської І. Ю. К.

¹⁾ Похоронна карета.

РЕЦИДИВИ ВЧОРАШНЬОГО

I

Эта боязнь критики, проявляемая сторонниками свободы критики, не может быть объяснена одним лукавством (хотя кое-когда, несомненно, не обходится и без лукавства: нерасчетливо открывать для натиска противников неокрепшие еще ростки нового направления!) Ленин про экономистов у „Что делать?“

З ВАЖКИМ почуттям ми беремось за цю полемічну статтю. Звичайно, не з тих міркувань, що нам неприємно „відкладати до шухлядки“ наші незакінчені белетристичні твори. Вважати, що „зброєю“ та „бойовим клинком“ письменника є тільки „художнє слово“, що критика та доводи це „патріархальне рало“, викидати з процесу художньої творчості критику, яка є невід'ємною складовою частиною цього процесу та одним з наймогутніших його конструктивних факторів, — це можуть робити лише безнадійні еклектики, що не розуміють елементарної теорії взаємовпливу теоретичної надбудови й продукційної практики. Або ще самозакохані „генії“, які вже сами „до всього дійшли“, на зразок Пате-журналу „все знають, все бачать“ і не потребують вказівок та директив з боку марксісько-ленінської громадської opinio та критичної думки.

Ні, ми не так дивимося на ролію критики. Ми вважаємо відточене лезо марксіської критики нашим бойовим клинком нарівні з художнім словом. Ми не уявляємо собі нормального розвитку пролетарської літератури художньої без найактивнішої участі в цьому розвитку пролетарської критики в ролі організатора, ідейного коректора й найближчого помічника. Прагнучи до утворення цієї критики, як певного кваліфікованого соціального інституту, ми вважаємо, що й кожний митець слова повинен свідомо ставитись до процесу власної художньої творчості й яко-мога частіше відкладати до шухлядки, як не рукопис незакінчений, то бодай перо. Щоб ще раз проаналізувати наслідки своєї емоціональної продукції, усвідомити собі її ідейне ество, її можливий соціальний ефект, а разом

і для того, щоб увіходити систематично в курс процесу творчости всього сучасного йому колектива.

Так, ми критики не боїмось. Але приступаємо до даної статті з важким почуттям через те, що нам знову доведеться виступити проти хиб та ухилів одного з літературних угруповань, яке, претендуючи на заняття певної ділянки фронту пролетарської літератури, тим самим повинно було б вважати себе за спільника ВУСПП у боротьбі проти антипролетарських течій та згідно з цим (аба гідно цього) поводитись. Тим більше, що перед нашими очима остання директива партії, директива, що повинна звучати для пролетарської літорманізації цілком недвозначно:

„Ідейні розходження в галузі літературних форм і напрямів, що стоять і хотять стояти за завданнями соціалістичної культури, не можуть набирати форм ворожнечі, повинні проходити на об'єднуючій ґрунті пролетарської солідарности, що висуває перед усіма літературними угрупованнями завдання їх об'єднання у Всеукраїнську Федерацію Організацій Радянських Письменників“...

Вапліте, передрукувавши цю директиву, порушила, зламала її вже у тій самій (третій) книжці свого журналу, вмістивши редакційну статтю „Наше сьогодні“, де неприпустимо гостро нападає на Всеукраїнську Спілку Пролетарських Письменників, її орган „Гарт“ і українську марксівську критику взагалі. Те ж повторюється в рецензії на „Гарт“. Коли рецензію можна скинути на особисту відповідальність її автора (бо це ж звичайна тактика Вапліте — знімати з себе відповідальність за виступи своїх окремих членів, навіть коли ці виступи мають місце на сторінках офіційних органів Академії), до чого могли б дати привід його розходження з авторами статті (він хвалить оповідання Івана Ле, а стаття його гудить, — знов характерно для Вапліте. — шуйця не знає, що робить десниця), та за статтю, як редакційну, відповідає Вапліте в цілому.

Статтю переповнено безсоромними лайливими епітетами, такими, що їх можна було б виправдати виключно тоді, коли б вони стосувались класово ворожої організації, а не пролетарської спілки. Можна було б виписати цілу сторінку цих „лайлетів“ з невеличкої статті, що заледве займає 10 сторінок у журналі. Уява про пролетарську етику у Вапліте надто обмежена, більше того, нема уяви про етику взагалі: в своєму „критичному“ запалі ваплітяни доходять до розшифрування літературних псевдонімів своїх опонентів! Метода, що її засуджувала навіть буржуазна літературна етика, а ми вживали її тільки тоді, коли мова йшла, знову кажемо, про розкриття класового ворога, ворога революції. Ввесь тон цього останнього полемічного виступу Вапліте розраховано на загострення ворожнечі в літературному радянському таборі, на розбиття сил пролетарського фронту. При таких обставинах не легко заховувати спокій і необхідну об'єктивність.

Але ми маємо намір це зробити. Наша відповідь ставить собі єдину мету: ще раз звернути увагу Вапліте на небезпечність зайнятої нею позиції, на загубність цього рецидиву антимарксівської розбещености, на діаметральне розходження її виступів, зокрема цього останнього виступу, з лінією, що нам вказала комуністична партія — і попередніми своїми директивами й недавньою постановою Політбюра ЦК КП(б)У про художню літературу.

Саме цією відповіддю ми виконуємо партійну директиву.

II

Немецкие идеалы были гораздо выше, чем французские или английские. Но ничего не делалось, чтобы приблизиться к ним. Все признавали, что идеал есть нечто недостижимое.

К. Каутский: „Карл Маркс и его историческое значение“.

Свої випадки проти ВУСПП стаття починає з іронії з приводу того, що „літератори, що об'єднались у ВУСПП одноголосно й тричі заявили про свою прихильність до партії й радянської влади“: мовляв, „це не 'аби-яка подія“.

На цю не дуже... дотепну іронію можна було б і не відповідати. ВУСПП не потребує експертизи з боку Вапліте про ступінь лояльності нашої спілки до партії, вже тому, що ми маємо поважні сумніви щодо компетентности „експертів“ у цих, таких чужих і мало відомих для них питаннях, як партійний провід і комуністична лінія в художній літературі. ВУСПП утворився під керівництвом партії та з непохитною, рішучою ухвалою переводити в життя її директиви. Напрямок роботи ВУСПП визначили вже виступи представників авторитетних партійних органів на першому Всеукраїнському З'їзді Пролетписьменників. Звичайно, все це ще не дає нашій спілці патенту на комуністичну безгрішність, але й літературна практика ВУСПП досі не викликала догани з боку партії чи близької до партії марксівської критики.

Тимчасом, партія на протязі цілого року боролася проти шкідливих ухилів не тільки окремих членів Вапліте, але цієї Академії в цілому. Можна по-різному ставитись до ступеня авторитетности окремих критиків-марксівців, що давали негативну оцінку лінії й творчості Вапліте, але треба ж рахуватися з тим фактом, що ця критика містилася часто-густо по офіційальних партійних органах („Комуніст“, „Більшовик України“), — вже це свідчить, що вона висловлювала партійну опінію (оскільки заперечень цієї критики з боку керівничих партустанов не було).

Аж тепер, нарешті, після цілого року упертої оборони своїх помилок та ухилів проти партійної опінії, Вапліте, з болями й муками, ступнево й дуже повільно починає визнавати деякі з своїх

помилку. Так, тільки деякі. В другій книжці журналу Вапліте (в „постановах“) було визнано помилки т.т. Хвильового, Ялового та Досвітнього і констатовано керівничі значіння постанов червеного пленуму ЦККП(б)У; а в третій побіжно говориться вже й про помилки Вапліте в цілому, які полягали в тому, що ваплітяни „не виступили своєчасно проти відомих помилкових тверджень т.т. Хвильового, М. Ялового й О. Досвітнього, саме не виступили прилюдно“. В тій самій статті Вапліте кількокроту обіцяє „й надалі“ йти разом з партією, запевняє про свою „солідарність“ з червневим пленумом ЦККП(б)У (ні словом не згадуючи про останню постанову Політбюра про художню літературу), кличе всіх ревни-сьменників йти за комуністичною партією.

Все це ми вітаємо, як безперечний крок уперед для Вапліте в порівнянні з її попередньою лінією. Вітаємо цілком серйозно й без іронії.

Але на цьому ж місці повинні зазначити, що все це далеко ще не задовольняє нас, як не задовольить, ми певні, й партію. Бо, по-перше, цього не досить для того, щоб мати право йменуватись пролетарською організацією, а по-друге, та ж таки стаття дає нам чимало приводів до сумнівів що до широти всіх цих заяв, як і що до усвідомлення від Вапліте справжньої позиції партії в літературно-мистецьких питаннях.

Виходить, що Вапліте схилила тільки в тому, що не виступила своєчасно й прилюдно проти помилкових тверджень виключених з групи трьох своїх членів, так би мовити, в тому, що не бажала „виносити бруду з хати“. Але ж партія виступала не тільки проти теоретичних помилкових тверджень т.т. Хвильового, Ялового й Досвітнього, але й проти шкідливих і антикомуністичних тенденцій у самій художній творчості Вапліте, як певного мистецького колектива, бо ті тенденції відтворювали в художній формі якраз хвильовистську теорію. Чи засуджує Вапліте всю цю ідейну плутанину, занепадництво, розгубленість перед НЕП'ом, зневір'я в сили революції й пролетаріату, що ними просякнено було аж до останнього часу творчість ваплітян?

Ні, цього не видно. Навпаки, декларативно приймаючи провід партії, Вапліте гостро накидається на марксівську критику, що намагалась цей провід пристосувати до конкретних фактів ваплітянської художньої творчості. І накидається саме за те, що ця критика підкреслювала обов'язковість для Вапліте партійних постанов, популяризувала ці постанови.

Вапліте кличе „за бадьорий дух оптимізму в пролетарській літературі“, а відмовляється засудити безнадійний, занепадницький песимізм творчості своїх власних членів. Мало того. Вона продовжує давати місце для цього занепадницького нидіння на сторінках

свого органу, навіть у тому ж таки третьому числі журналу (до цього ми ще повернемося).

Вапліте проголошує, що „саме тепер, як ніколи, треба зміцнювати єдиний фронт пролетарської літератури“ і паплюжить поруч передовий загін цього фронту, — ВУСПП, обрушується на нього з ганебними закидами, розрахованими якраз на розбиття єдиного фронту пролетлітератури. А поруч з тим зовсім недвозначно залицяється до далекого (як не ворожого) пролетаріатові „Марсу“.

Вапліте містить постанову партії про те, що ідейні розходження в таборі пролетлітератури не повинні набирати форм вороженчі й напоює свою статтю отрутою неймовірної люті на адресу ВУСПП і „Гарту“, забуваючи навіть про елементарні вимоги етики.

В тій самій постанові партія говорить про необхідність підготовки ґрунту для утворення Федерації ревісписменників, а всю статтю „Наше сьогодні“ старанно розраховано на нищення всякого ґрунту для порозуміння поміж письменницькими організаціями, ґрунту для майбутньої Федерації.

Все це дає нам більше, ніж потрібно, підстав вважити, що декларативні заяви Вапліте про визнання проводу партії й т. и. ще не свідчать про те, що Вапліте дійсно стала на шлях партійних постанов, прийняла їх до керівництва і в своїй літературно-мистецькій практиці.

В своїй теоретичному здвигіві Вапліте спинилася на півдорозі, а її практика далеко ще розходиться з теорією.

III

Потрібно доказів? — Суцільним доказом, як ми вже казали, є вся літературна продукція Вапліте. Не будемо копірситись у минулому, переглянемо побіжно цю творчість за останні півроку, оскільки вона виявилася в журналі Академії. Навіть більше, візьмемо виключно прозу; неваплітян і випадкових співробітників журналу оминаємо.

Тут досить простого арифметичного розрахунку, щоб простежити загальний ідеологічний напрямок художньої творчости Вапліте та його певні еволюції.

Число перше; три прозових твори; всі три занепадницькі й по своїй ідеології антикомуністичні. „Із записок“ Сенченка не потребує детальних коментарів, хоч автор і „окопався“ обережно „захисною“ датою: 1918 рік. Мовляв, ніхто не розбере, кого символізує Пія — Петлюру чи, скажемо, Партію. А зрештою, хай кожний здогадується, як кому вигідніше. Могилянський у своєму творі („Убивство“) теж не називає одверто Грушевського. Але Сенченків твір писано у 1926 році й про Пію говориться, як про сучасність. Натяки про

„єдиномисліє“, підчас боротьби партії з опозицією — загальною та націоналістичною — не можуть не наводити на бажані чи небажані для автора, але певні згоди й висновки. Нам скажуть знову, що ми навмисно й тенденційно шукаємо „вапліянської крамоли“, що автор ні сном, ні духом непричетний до всяких там опозиційних настроїв та до суперечок всередині партії, до якої він навіть не належить, що він просто виконував один з програмових постулатів Вапліте — „нещадна боротьба з лихими проявами в нашому житті“, „за сміливу безщадну критику наших хиб“ і т. и. Існує у нас холуйство, підхалимство, кар'єризм і т. п.? — Факт. Треба з цим боротись? — Факт. Але коли це у нас, в радянській країні, то треба розшифрувати й Пія; бо кар'єризм у наших умовах, — це в першу чергу вислугування перед радянською владою, обдурювання її. А коли так, то й образ повстанця - батька наводить на міркування... Коли ж тут мова йде про холуйство в таборі контр-революційному, то нас воно дуже мало обходить, і ніякої потреби нема подібними зовсім не актуальними темами займати сторінки радянських та ще пролетарських журналів

„Заради неї“ І. Дніпровського; найбільш улюблена „сучасна“ тема занепадницької літератури: комуніст, що заради жіночої юбки перестає бути комуністом і революціонером.

І ще нидіння з „психоаналізою“, також через юбку у О. Громова в „Щоденнику Леля“.

Суцільна „поема-мінор“. Все це, може, не так звертало б на себе увагу, коли б воно не підносилося так до нудоти настирливо, коли б тут не було певної не тільки тенденції, але вже традиції, що веде од перших днів вапліянства. На цю традицію, яка вже оволоділа ваплітянами настільки, що вони не можуть від неї звільнитись навіть при бажанні (хоч з декларації „Наше сьогодні“ такого бажання не видно), ми й вважаємо за свій класовий обов'язок реагувати.

Традиція продовжується і в другій книжці журналу. Там чотири оригінальних прозових твори, з них два з хибною ідеологією. Не можна ж бо не бачити шкідливих тенденцій у тому, що й при радянській владі, як і за часів бандитської сваволі, „Мати“ Копиленка залишається жертвою бандита Шкури, а він (бандит) — паном ситуації. Ніяк не виправдують автора „свої“ заховані думки, що їх несла Двоя, як ішла за Макаром Степановичем.

Хибні тенденції у В. Вражливого („Життя білого будинка“) ми добачаємо не в самому факті поразки революційного експериментаторства радянських вихователів. Справа в тому, що, як нам відомо, приклад такого експериментаторства дійсно мав місце в одному з дитячих будинків, здається, 1922 р., й закінчився він цілком спокійно, без всяких катастроф; сама ідея цієї методи революційного

виховання дітей жваво дискутувалася в той час у Харкові. Тенденцію ми добачаємо в тому, що Вражливий, використовуючи цей випадок зі справжнього життя, „пришив“ до нього катастрофічну розв'язку. Тенденція малювати речі гірше, ніж вони є в дійсності¹⁾.

Нема занепадництва в оповіданні І. Дніпровського („Долина угрів“) та в уривкові А. Любченка („Незнані гості“). Це твори об'єктивно революційні, і в цьому, безперечно, певний поступ в порівнянні з першим числом журналу. Але характерно, що ці перші революційні оповідання ваплітян мають за теми не наше, не сучасне життя. Еволюція ваплітян од книжки до книжки журналу, йшла повільно; в сучасному, в радянській дійсності вони тоді ще не навчилися знаходити революційних тем.

Дальший частковий поступ ми помічаємо в художньому прозовому матеріалі третього числа журналу. Там уже є революційне і досить бадьоре оповідання П. Панча на сучасну радянську тему. Цей ступневий поступ Вапліте свідчить про те, що марксіська критика і, зокрема, праця ВУСПП та „Гарту“ дали свої певні позитивні наслідки, вплинули на Вапліте. Ми певні, що ваплітяни ні за що не забажають цього визнати, та нам такого визнання й не потрібно. Нам треба, щоб вони визнали хибність і шкідливість попереднього напрямку їхньої прозової творчості. Доки вони цього не зроблять — не буде гарантії від занепадницьких і антикомуністичних рецидивів у художній творчості Вапліте на зразок такого рецидива у їх „теоретичному“ обґрунтуванні, свідком якого є стаття „Наше сьогодні“ (не говоримо про статейний матеріал по інших книжках Вапліте, бо там були або статті випадкових авторів, або „виступи особисті“ окремих членів Академії, що за них Вапліте, як водиться, „не відповідає“).

Що ластівка в образі оповідання Панча („Повість наших днів“) весни пролетарської для ваплітян ще не робить, це видно з решти прозового матеріалу у третій книжці журналу. Можна було б не надто суворо ставитись до „Байгороду“ Ю. Яновського (безперечно, талановито написаного), що у місті в 50.000 населення, 1918 року, не знайшов ні одного справжнього революціонера (не кажучи вже про комуністів), крім розсіпаного неврастеніка Дон-Кіхота-Кіхани. Редакції Вапліте, що так влучно вміє підшукувати цитати з Маркса

¹⁾ Колись нинішні ваплітяни, ще будучи гартованцями, вміли інакше писати й знаходити інший вихід для своїх героїв.

Взяти хоч би один альманах „Квартали“. Оповідання тих самих авторів, але яка ріжниця! У Копиленка „За пустелями сел“ — також достотно підкреслено негативні риси нашого побуту, але скільки бадьорості і який багатий типаж. Сенченко в „Інженірах“ розумів ще тоді, що „не завжди можна нас спостерігати зблизька“ й не страждав на короткозорість. Дніпровський („Під чорним парусом“) умів відрізняти неп від лепу, а його герої знаходили з цього лепу вихід. Знайшла і Антоніна Вражливого („Кабаре“ „після бурі“) дорогу „в наближчий район міліції“.

(ми вважаємо, що це позитивна риса: хай хоч у процесі шукання цитат „на предмет посрамлення“ вусповців, частіше заглядають у марксівську літературу, це піде на користь), так от, цій редакції, кажемо, не вадило б нагадати авторові такі слова з Маркса:

... „Еще Дон - Кихот должен был жестоко поплатиться за свою ошибку, когда вообразил, что странствующее рыцарство совместимо со всеми экономическими формами общества“.

Коли виправдання Байгороду й Кіхани в тому, що то були „діти, що вчилися ходити“, то тут напрошується невідгідна для Яновського аналогія з „Перегноем“ Сейфуліної. Бо в неї мова йде про селянську партизанщину, об'єктивна роля якої справді зводилася до перегною для пролетарської революції, а в Байгороді був завод з двома тисячами робітників; на другому році революції робітники вміли ходити навіть по байгородах.

А от оповідання Гр. Епіка „В-осени“ заслуговує на те, щоб на ньому спинитись трохи більш докладно.

IV

Епік у вступі намагається „застрахувати“ себе від обвинувачень у занепадництві. Ми й не вважаємо, що справжнє, щире занепадництво властиве цьому юнакові, що колись так бадьоро співав під акомпанімент своєї „Червоної кобзи“. Не можна також вважати, що це оповідання шкідливе своїм можливим ефектом, впливом на читача. „В-осени“ не матиме ніякого ефекту, воно взагалі не дійде до читача. Надто бо це надумана, штучна й нещира агітка.

Щоб усунути непорозуміння, оговорюємось. Справа не в тому, що це агітка. Колись агітки - думи Епіка мали в собі досить щирости й художньої міри, щоб доходити до читача. Але це агітка антихудожня, навмисно антихудожня. Автор наївно накопичив весь асортимент негативних типів, якостей та вчинків, які тільки могли прийти йому до згадки. Лялю списав з „Свині“ Хвильового. Партієць Микита — і сволота, і шкурник, і м'якотілий слизняк, і дурень водно-раз; звичайно, Ляля водить його за ніс і наставляє йому роги (страшенно оригінально!). Поет Жовтневий — самозакоханий графоман, шахрай і, знову ж таки, дурень. Ернст (невже це мав бути позитивний тип?) — якась ганчірка, безвольний і безвладний і теж не дуже розумний; це не тип робітника, чесного комуніста, що не дбає за „стягання“, але вміє і повинен боротись проти випадкового й шкурницького намулу в партії. Звичайно, він живе у підвалі. Звичайно, його жінка, теж робітниця, пере білизну й плаче. Звичайно, вони дуже бідні. Звичайно, в них хора дитина обов'язково на сухоти. Звичайно, дитина вмирає. Все, що помагається в побуті зміщаненого комуніста є у атитези — Микити. Він захоплює чужі кімнати й меблі, влаштовує своїх родичів, лапає наймичку, знуща-

ється з бідної вдови, перед ним плазують всі мешканці будинку, його жінка перекидає чужі горщики, тут і карти, і „риковка“, і, навіть, поневолене орля, що його потім пересичені міщани викидають на сніг і з його „сочилася свіжа кров“ (доречи, час вже кинути вживати, як ідеальний символ, цих заялзовених орлів: і старе, і ніяк ці брудні й хижі птахи не виправдують своєї, через незнайомість белетристів з орнітологією набутої, репутації).

Нащо це, понад всяку міру, накопичення „страшних“ річей? Аджеж автор сам у все це ані крихотки не вірить.

Так, не вірить. І в цьому, власне, справді страшна річ. Епик намагається вдягти темні окуляри, намагається набути занепадницького вигляду (що йому, знову кажемо, не вдається), старанно шукає темних сторін нашого життя; коли ж знаходить, на його думку, надто мало, — то вигадує. І все це він робить тому, що цього вимагає ваплітянська традиція. Инакше він не міг би почувати себе справжнім і „достойним“ членом Вапліте, дійсним академиком,

Оцеї штамп занепадницької академічності, оці традиції темних окулярів і старанного вишукування бруду, оце смакування гнойників, що межує з якимось садизмом, нарешті, отруювання всім цим письменницької молоді, привабленої академічним дипломом —

ось де чи не найгірша, найнебезпечніша вада Вапліте.

Репутація інституту професіональних занепадників прокляттям тяжитиме над Вапліте, доки сами ваплітяни не зрозуміють, в яке болото засмоктує їх упертість що до власних хиб і вад, доки вони не визнають і не засудять всього попереднього напрямку, тенденцій і традицій, так довго культивованих ними в своїй художній практиці.

Але тоді... тоді їм доведеться визнати й слушність та справедливність голосів остороги, що їх підносила ввесь час погорджувана ваплітянами марксівська критика, доведеться їм визнати правильну позицію ВУСПП та „Гарту“ в цій новій літературній дискусії.

А з такого визнання неминучим логічним висновком було б загублення ваплітянами свого „raison d'être“, як окремої літературної організації. Ось чому ми мало надій плекаємо на можливість такого переродження Вапліте в найближчий час.

V

Не треба бути пророком для того, щоб передбачати, як ваплітяни реагуватимуть на цю нашу статтю. Безперечно, вони вживатимуть цілком зрозумілого в їх становищу, хоч і не дуже оригінального способу полеміки й добору аргументів. Мовляв, „не ми такі - сякі, а ви сякі - такі“. Вони запевнятимуть, що вусповіді перші зняли гострий тон у полеміці. Вони, замість темних окулярів, узброяться лупами й з таємничим виглядом літературних шерлок холмсів старанно шукатимуть у „Гарті“ „собаких завулків“, „се-

лянської обмеженості“, „куркульської філософії“, „зненавиди дрібного буржуа до революції“, „печатного мила та сирен“. Аджеж умудрилися вони знайти все це оповіданням т.т. І. Микитенка та Івана Ле. Вони запевнятимуть, що ВУСПП загострив перший цю нову дискусію статтею т. В. Коряка у першому числі „Гарту“ „Хвильовистий соціологічний еквівалент“. Можливо також, що вони спробують використати навіть художній матеріал цього, другого числа нашого журналу, щоб „довести“, ніби і там є занепадництво чи шукання й смакування темних сторін сучасності то - що.

Не варто хіба витрачати енергію на спростування всіх цих наклепів, бо пролетарський читач належно оцінить наші художні виступи, не зважаючи на намагання ваплітян очернити нас в його очах. Але, щоб не давати Вапліте приводів до нової лайки, — ось довідки. По-перше, у статті т. Коряка могли бути гострі вирази на адресу т. Хвильового у відповідь на такі ж, або ще гірші випадки т. Хвильового (що його помилки визнала й Вапліте); у всьому ж, що торкалося Вапліте, як організації, стаття т. Коряка додержує необхідного такту й коректності, як це й належить у стосунках між революційними літературними організаціями. Те ж можна сказати про рецензії й статті т.т. Д., Б. Коваленка та інших членів ВУСПП. По-друге, в художньому матеріалі „Гарту“ є освітлення різних відтінків нашого громадського життя, як цього вимагає й партійна директива, звернено належну увагу й на його темні сторони, але ніде не загублено перспектив революції й нема властивого ваплітянам навмисного переборщення темного чи смакування його й зловтішності. Хоч, повторюємо, на всезнайство чи якусь патентовану безгрішність ми не претендуємо, й будемо уважливо прислухатися до ширшої, не навмисно ворожої критики; коли нам доведено буде наявність у нас хиб чи недоладностей, ми ще активніше працюватимемо, щоб остаточно цих прогалин уникнути й позбутися. Що ж до „засудженого гасла орієнтації на Європу“, то й тут не завадить коректив. Перш за все, цього гасла ніхто не засуджував. Засуджено було гасло орієнтації на психологічну Європу. Ваплітянам, яких стільки на цю тему повчала партія, слід було б знати різницю. А крім того — ніколи й ніде ВУСПП не проголошував гасла орієнтації на Європу, яку б то не було. Друга справа творити українську художню літературу, йдучи „шляхом свого удосконалення, виявленям нових мистецьких вартостей, збагачення культурним надбанням всього людства“. На цей шлях кличе нас партія, цим шляхом ми йдемо, твердо пам'ятаючи, що „слід підходити до всіх джерел буржуазної літератури з відточеною марксівською зброєю“. А зовсім відкидати надбання літературної Європи, як цього, очевидно, хоче від нас Вапліте, це значило б з брудною водою „вилити“ з купели й дитину.

Зрештою, ми розуміємо, чому Вапліте в своїй полеміці проти нас, так охоче займається перекручуванням фактів і лайками. Більше їй нічого не залишається: з ваплітянським ідейним багажом не легко вести полеміку по суті. Але пролетарська організація повинна пам'ятати й про громадську відповідальність, про соціальний ефект її виступів, чи то художніх чи теоретичних¹⁾.

І коли Вапліте про свою відповідальність забуває, то ми вважаємо за свій обов'язок нагадати їй за це. Нас не спиняють уваги Вапліте про те, що, мовляв, пишуть ще передмови до українських класиків С. Єфремов та йому подібні й що виходить в УСРР такий цікавий журнал, як „Україна“. Ця аргументація, що її, майже, слово в слово вживав т. Шумський, захищаючи свій націоналістичний ухил від партії, не витримує критики. Саме тому, що пишуть у нас Єфремови і видаються „України“, саме тому ми повинні бути ще більш вимогливими до лав революційного письменства, ще більш рішуче боротися з ухилами в них, бо ці ухили створюють або посилюють об'єктивний ґрунт для Єфремових та плісневих ідейок з „України“.

І коли Вапліте справді хоче йти за партією, коли щиро бажає єдності пролетарського фронту літератури, то вона повинна дати недвозначну й одверту відповідь на питання, що їх ставимо не тільки ми, а фронт будівництва пролетарської культури в цілому:

— як ставиться Вапліте до постанови Політбюра ЦККП(б)У про політику партії в галузі художньої літератури?

— як ставиться Вапліте до однієї з основних директив згаданої постанови — підготування ґрунту до утворення Федерації революційних письменницьких об'єднань України?

— чи має Вапліте намір визнати попередні хиби й шкідливі ухили художньої творчості ваплітян, що на них не раз звертала увагу і партія і партійно-марксівська критика?

— чи стане у Вапліте громадської мужності, щоб рішуче позбавитись занепадницьких і антикомуністичних тенденцій і традицій у літпрактиці?

— чи має Вапліте намір відмовитись від нетовариських і неетичних метод і засобів полеміки з пролетарськими організаціями і марксівською критикою?

І відповіді ми чекаємо не у формі нових полемічних вивертів, хитрувань та звалювання своїх гріхів на інших, а

ясної, конкретної і по суті.

¹⁾ Ми не можемо оминати випадку Вапліте на адресу т. Сосюри. Попередній його помилки всім відомі й засуджені не тільки партією й літературно-пролетарською суспільною думкою, але й самим т. Сосюрою. Однак, доки т. Сосюра не відмовився від тих помилок, Вапліте не соромилася того, що т. Сосюра був у її складі. Вся провина т. Сосюри, на думку ваплітян, отже, полягає саме в тому, що він виконав партійну директиву.

М. ДОЛЕНГО

ВАЛЕРІЯН ПОЛІЩУК — ЛІРИК

Ми тут маємо на оці дві останні збірки В. Поліщука, а саме „Громохкий слід“ (1926 р.) і „Металевий тембр“ (1927 р.). З приводу їх критика майже не висловлювалась. Тимчасом ніхто з цінувателів Поліщукової творчості (виключаючи хіба Є. Маланюка та Д. Донцова в білій пресі) не вважав її (творчості) за порожнє місце в історії післяжовтневої української літератури. Продукція Валеріяна Поліщука, як відомо, рясна й різноманітна. Крім ліричних поезій, за минулі два роки він надрукував дві поеми — „Європа на вулкані“ та „Червоний потік“ і три брошури — „Розкол Європи“, „Літературний авангард“ і „Пульс епохи“. Присвячені Європі, і поема, і книжка справили на читача надто легке вражіння. „Червоний потік“, на жаль, мабуть, краще буде вважати за нетечу. Обидві поеми, на наш погляд, позначають спад епічного тону в поезії В. Поліщука. Вона стає більш лірична й більш суб'єктивна. Це є загальне поверхове вражіння. Докладна аналіза може пояснити, чому з В. Поліщука не було Гомера Жовтневої революції. Монограф поета І. Капустянський вважає за сильніший у його поезії бік епічний, і взагалі до 1924 року включно В. Поліщука цінували саме за його полотнища, за живі шматки життя на них. Полотнища і шматки у В. Поліщука були, але завжди були уривчасті. В збірці „15 поем“ їх чимало. „15“ замикають певний цикл літературного розвитку для В. Поліщука, епічний цикл, коли лірика посідала в його творчості другорядне місце. На сторінках „Червоного Шляху“ епічний цикл зустрів хвальну характеристику з боку згадуваного вже І. Капустянського в статті „Поет життєвої динаміки — Валеріян Поліщук“ (Ч. Ш. 1924, № 8 — 9). На жаль, розвідку молодого вченого вважати за науково-об'єктивну ніяк не можна, хоч там є деякі цікаві стилістичні спостереження. І. Капустянський звузив аналізу свою, відмовившись будь-якого пояснення стилістичних особливостей їх соціальним походженням. Автор цих рядків зробив колись¹⁾

¹⁾ М. Доленго. „Проблема життєрадісности“. Журн. „Арена“. Харк. 1922.

маленьку спробу пояснити стиль В. Поліщука соціальним фактором, а саме селянським, дрібнобуржуазним походженням і зв'язками з таким оточенням, що створили поетові певну психологічну інерцію і в певний спосіб схарактеризували його життєву поведінку. Поведінку типового героя свого сам автор характеризує, принаймні, за часів військового комунізму, приблизно так:

Він крутився мудро —
І не розстріляли,
Й не голодував.

Основний процес у житті — це є пручання. „Ти, людино — пручателю в бурних хвилях життя“ — звертається поет до кожної людини ще в давній „Книзі повстань“.

Відкинувши соціальний фактор, що про нього ми щойно згадували, зрозуміти Поліщуківського стилю не можна. Незрозумілі будуть, по-перше, добір його героїв та їх поведінка, по-друге, своєрідна життєва філософія, що її пропагує в художній формі В. Поліщук. Поетична постать В. Поліщука стоїть на перехресті двох соціальних ліній. Одну з них ми вже зазначили. Друга виникає в процесі пролетаризації дрібної буржуазії і є для В. Поліщука друга хронологічна. Він із жовтоблакиття свого часу „прийшов до Гарту, визнав марксизм, комунізм“ (В. Коряк. Шість і шість). Він визнав пролетарську ідеологію і пролетарську революційну практику за свої, але набуті властивості дрібнобуржуазного соціального порядку на час того визнання вже тяжили над його художньою уявою. Отже, в особі пролетарського поета В. Поліщука дрібнобуржуазна соціальна лінія перехрещується з пролетарською. Позасвідомий бік творчості визначає переважно перша, а пролетарська лінія, як зазначає і той же І. Капустянський, проходить до Поліщуківської поезії штучно, із свідомо сприйнятої ідеології. Лінії соціальних впливів, проходячи через поетову свідомість, відбиваються в ній, як внутрішні сили, що змагаються в уяві поета за володіння його творчістю. В творчості В. Поліщука ми маємо кілька прикладів такого змагання. Над поетовою свідомістю тяжила дрібнобуржуазна націоналістична ідеологія, що позалишала ще й досі в ній рештки й недобитки свої. Поет Сиволань у поемі „Ярина Курнатівська“ в гарячих і трохи розтягнених монологах виливав панні Лі своє болюче роздвоєння між двома ідеологіями і двома світами. До збірки „Громохкий слід“ уміщено дуже характерну поезію „Сполука“, де автор остаточно й „на вічно“ хоче погодити „два чуття невгасимі“ — любов до рідного краю і до майбутньої комуні, розглядаючи обидва почуття, як однаково міцні й однаково рівноправні. В ідеологічній концепції „Сполуки“ є нахил до утворення якогось неможливого націонал-комунізму, є поетичний укапізм (від УКП)... В. Поліщук

є типовий поет думки. Він філософ (чи „з головою хлопчика“, чи без неї), що все нотує на пльонку мозку,

Де поруч із сарказмом Троцького
Намотуються власні образи на цівку

(„Ніч газетяра“)

Всесприймальна філософія В. Поліщука, вироблена в боротьбі двох ідеологій, і надзвичайна широта її становить спробу поєднати в одній синтезі протилежні й ворожі елементи. Ми бачили її широчинь у галузі соціального питання. Низка поезій у „Громохкому сліді“, де автор кидає прокльони „Блощицям революції“, „прогнилим закордонцям“ і т. інш., доводять обмеженість його сприймання радянським кордоном (не в самому літературному змісті). Ці прокльони нагадують аналогічні твори П. Тичини. Інвективи В. Поліщука, правда, брутальніші за такі ж обвинувачувальні рядки в Тичини. Свою принципову брутальність В. Поліщук доводить часто густо до вульгарності. Поліщуківа філософія поруч із відділом життєвої морали має відділ естетики. В утворенні обох цих відділів чималу участь узяв „філософ з головою хлопчика“, філософ-міщанин, але зовсім не співробітничав справжній буржуа. Буржуазного духу класичної Західної Європи В. Поліщук уникає, як рідко хто з наших хоч трохи освічених письменників. Проблеми виборчого засвоєння культурної спадщини для нього ніби не існує. В цьому як-найяскравіше виявляється дрібнобуржуазність Поліщуківого стилю. Ворожість або просто нечулість цього стилю до ідеологічних впливів буржуазного та феодального порядку визначає брак у ньому (в стилі) низки більш-менш характерних і досі для письменницького загалу особливостей. Поліщуків стиль позбавлено символістичності, загадковості, темноти, глибини, і що до цього всього він становить як-найвиразнішу протилежність до стилю П. Тичини. Далі, ми не знайдемо в Поліщуківому стилі певної сталості, твердості, виразності. Йому бракує мужності. Це є до великої міри стиль лише в зародку, ембріональний стиль. У своїй другій збірці „Радіо в житах“ сам автор так характеризує свій дух (resp. стиль):

... дух широкий і животворчий, —
Він м'який, як весняний вітер,
Він теплий, як твій подих,
Він ніжний, як квітка блавату,
Лагідний, як ласка Мадонни,
Покірний, як пух під рукою.
Він не кричить, о ні!

(„Останній лист“)

Поет сам перераховує позитивні ознаки свого стилю: широкий, м'який, теплий, ніжний, лагідний, покірний, животворчий, життєрадісний. В основі такого стилю повинні бути і близькість

до природи, і звичка до повільного робочого темпу, де немає точного розрахунку часу. У Поліщука від більшості його рядків віє перехована якимсь дивом патріархальність примітивних виробничих відносин, перехована, очевидячки, стільки, скільки вона збереглась у дрібнобуржуазному родинному побуті... Природу В. Поліщук уміє бачити навіть у собі самому. В його філософії є обов'язковий натур-філософський розділ. Але й природу В. Поліщук сприймає зчаста в родинному освітленні, так, приміром:

Здоров, названий брате мій,
Здорово, море!

І море — брат мені,
Обійми теплі шле.

(„Привіт“)

А ще частіше в стилізовано-господарчому:

Язиком жирним через камінь
Вода, мов віл, облизує шумливий беріг.

(„Мертва брижа“)

Описи Поліщуків зчаста мальовничі, і їх у нього багато. Тематика його образів до останнього часу була одноманітно - побутова. Кілька прикладів із „Громохого сліду“:

Небо, як мати з дітям, на сон зібралась.
(155 ст.)

На морі низом, гей, туман
Пройшов стадами мериносів.
(154 ст.)

Загусле небо зорі тихо п'ють,
В рухливе море зорі заглядають.
(139 ст.)

Корявий, сивий, мудрий віком
Пішов купатися між хвиль камінний дід.
(137 ст.)

Та ніяк сонне море не встане,
Бо так м'яко у синій кроваті,
Бо так важко підвестись, устати.
(126 ст.)

Аж піт стікає скелям з лоба.
(125 ст.)

І в інших, некурортних сюжетах так само:

Так плавно поточив свій туркіт медяний,
Немов вино із горла, що вузеньке,
Піднесений од вибухів аероплан.
(43 ст.)

Миша тріщить кастаньєтами
У кошику сухарів.
(34 ст.)

Ваші чорні очі,
Як міцний агат.
(30 ст.)

...хвилі, наче перса голі
З вершками юними сосків,
Похитують собою кволо
В блакитній пазусі віків.
(17 ст.)

Подані зразки Поліщуківих порівнянь - алегорій ілюструють його основну художню тенденцію — звести складне природне чи штучне оточення до знайомих примітивних рис родинного й дрібновласницького побуту.

Валеріянові Поліщуківі ніколи не бракує часу зв'язувати побутові дрібниці з безмежністю...

Кожна мить, кожна точка на світі
Є незмінно у центрі безмежності.
.....
І тому кожен подих кожного з вас —
(Смілі будьте!) — є центр світовий.
(141 ст.)

Треба виправдати власний егоцентризм, принципово дозволивши його кожному:

Прислухайтесь —
Ви кожний центром світу.
(140 ст.)

Трохи не в кожному творі В. Поліщука він подає читачеві якусь науку. Іноді виходить щось подібне до стародавньої притчі... Лірично-пейзажна поезія „Камінь у морі“. Камінь — це дід хитрий і досвідчений. Він з тисячолітнього досвіду здобув непохитну мораль:

Усе мине, усе пройде,
Тому - то й сердитись не варто.
(138 ст.)

Динамічна поезія „Замір грози“. Мораль, як завжди, ідилічна:

Природи серце змінне
Доброти повно вщерть,
Як пахощів весняна долина.
Не дорікайте їй за гнів.
(105 ст.)

Є суто розумові поезії на тему „Життя“ й інші такі теми. Натурфілософія:

Наше свідоме життя
Є просвітлення хвилинне
Вічної частки природи —
Горстки землі та краплини води.
(102 ст.)

Крім філософування, зайві рядки своїх поезій В. Поліщук забирає на характерне для нього розгортання образу. Є давній образ: ніч—звір у кущі. У Ф. Тютчева в одному місці виник він коротко й виразно:

Ночь хмурая, как зверь стокий,
Глядит из каждого куста.

М. Лермонтов дав трохи довший і не такий яскравий малюнок:

И миллионом черных глаз
Глядела ночи темнота
Сквозь ветви каждого куста.

В. Поліщук розгорнув Тютчева образ теж не зовсім на користь йому (образові):

На лапах ніч сторожка і тривожна
Залізла диким звіром у міртові кущі
Та й затовкла в м'яку і жирну землю
Повстину тонких трав.

(163 ст.)

Надзвичайно характерний є для Поліщукового поетичного письма цей спосіб розгортання образу через накопичення в ньому окремих подробиць. Цей спосіб надає Поліщуковим описам своєрідної тягучості. Ще приклад. Поет бере тему для порівняння: море — пам'ять:

Заспані спогади і запашні враження
Приходять хвилями на беріг забуття,
Підводять голову, виринують із піни,
Обмиті мутною блакиттю
Солоного, тривкого моря,
Що захарлає байдуже і пунктуально
І скелю дії й камінець враження.

(169 ст.)

Брак сталості й недодержання принципу економії творять форму Поліщукових поезій, форму не стільки вільну, скільки розхристану.

В той же час серед такої форми творів ніби відбувається якась кристалізація, і наслідком її виникають афористичні стислі уривки, що іноді (не завжди) справляють враження цілості, як із „Книги повстань“ ця поезія:

В РЕВОЛЮЦІЮ

Блажен, хто може горіти.
Бо після нього залишиться попіл,
А не гній.

(„Книга повстань“ №22 ст.)

В описах природного оточення кристалізація лаконічності відбирає у В. Поліщука його своєрідність, поліщуківість і надає натові йому осінньої неокласичності:

Ну, чисто лірики — гедзі на будяках:
Ведуть жалібний спів осіннього спокою,
А я ходжу між них, торкаюся рукою
Та слухаю той спів, що зріє в будяках.
(„Гром. слід“, 84 ст.)

Ми цілком навели IV розділ циклу „Осінні бліки“. В деяких поезіях, присвячених штучному міському оточенню, В. Поліщук доходить стислості інакше. Він стилізує пісенність у „Міській пісні“:

Милу в мене полонила
Боротьби ревнива сила

і ще:

Вже пройшли й непевні дати
Полонянку виглядати.

„Осінь за містом“ скінчено філософським афоризмом, трохи гіршим за Гераклітове „все тече“, але в поезії почувається принцип економії слова. Місто:

Розплазувались хатини,
Розполяглися будинки.
В дзвонній осінній днині
Вигнуто спини димів.

Отже, Валеріян Поліщук може, як доводять і наші цитати, тимчасово виконувати обов'язки пересічного поета з успіхом, та не хоче, бо в нього є певні принципи власної (в значній мірі дрібнобуржуазної) естетики. А в тім пересічних поетів у нас доволі й ще будуть, а В. Поліщук з усіма його хибамі та огріхами поки що один. В. Поліщук винний гріхом індивідуалізму. Не дурно ж, буди колись організований (з гріхом пополам) член спілки пролетарських письменників, він являє зараз власною особою „літературний авангард“ нездійсненого наступу.

Себе В. Поліщук уживав колись динамістом. Динамізм, згідно змістові слова, повинен уміти відображати бойове напруження. За позитивний зразок такого відображення в „Громохому сліді“ можна взяти хіба поезію „Тиск“.

В нутрі верстовому гори
На частки каменю безумний тиск об'ємів,
Такий пекельний тиск невпинно,
Немов одвічна образа
Здушила серце —
І не одпустить, не простить мільйони років.

Зазначені попереду стилістичні особливості Поліщукового стилю ніяк не можна погодити з динамічністю, бо всі ті особливості статичні. Поезія В. Поліщука буває переважно статична своїм стилем, хоч є в ній тенденція і до динамічності. Ухвалюючи свідомо динамічність, автор не може позбавитись позасвідомої статичності, що дісталась спадщиною дрібнобуржуазних соціальних впливів до його стилю. Статичність Поліщукового стилю стала на перешкоді йому, як епікові, як авторові „15 поем“, „Європи на вулкані“, „Червоного потоку“.

Всі твори В. Поліщука збиваються (через їх статичність та інші перераховані прикмети) на філософічне (трохи резонерське іноді) міркування і на ідилію. Поєднання філософування з ідилічністю особливо небезпечно впливало на великі твори, на поеми. Міркування й милування, найхарактерніші ознаки Поліщукової творчості, надають поемам нерухомого панорамного характеру. Дозволяючи авторові дуже яскраво виділити окремі поодинокі моменти, стилева статичність не дає змоги йому поєднати ті моменти в рухові, вони залишаються поодинокі, лише аби-як зліплені повчальною філософією, а моральний зміст своєї філософії Валеріян Поліщук давно вже звів до одного блискучого афоризму:

Борня — борнею, дайте мені дихнути!

Найбільшу в збірці поем річ, „Ярину Курнатівську“, що має деяке автобіографічне значіння для В. Поліщука, не дурно скінчено в новій редакції приємною для героїв цього роману перспективою:

... збудують власну хатку,

Щоб з милою день - другий перебуть.

Наш поет оголосив нещодавно себе за конструктивіста. Майбутнє покаже, як в його уяві перетвориться конструктивізм. „Європу на вулкані“ за вдалу конструктивістичну спробу ми не вважаємо. Справа в тому, що несталість і непевність Поліщукового стилю надто важко погодити з принципом твердої й точної конструкції.

Несталість що до форми й непевність що до змісту — так можна резюмувати наші спостереження в хисткій царині Поліщукового стилю. Ми весь час підкреслювали дрібнобуржуазне походження згаданих стилістичних особливостей. Філософія В. Поліщука, особливо в галузях морали та естетики, дуже допомогла нам висвітлити це походження. Отже, і на наше риторичне запитання на початку статті — чому з В. Поліщука не вишло Гомера Жовтневої революції, є тепер зрозуміла відповідь: тому, що він засвоїв ембріональний буржуазний стиль, нездатний захопити художню диктатуру і чужий своєю гнучкістю та м'якістю революції. В. Поліщук став за рупор, як тепер кажуть, не для всього революційного суспільства, а лише для дрібновласницької, міщанської його частини, що прова-

дила в революції боротьбу переважно задля власної теплої хатки. Тимчасом як наші побутовці за свій святий обов'язок вважають викривати міщанські елементи в нашому суспільстві, В. Поліщук їх укриває своїм художнім авторитетом, а їх філософію, їх розуміння краси й життєвої правди хоче прищепити пролетаріатові... В „Громохому слідів“ В. Поліщук, здається, лише раз пролетаріят згадує і саме так:

Потомленее робітництво
Останню дань любови оддає.
(Ніч. Харківський ноктюрн)

Згадка хоч і самотня, та досить красномовна.

Остання збірка В. Поліщука „Металевий тембр“ показує деякі зміни в його стилі. По-перше, збірочка маненька — 20 поезій і по всьому (в тім числі 7 передруковано з попередньої книжки). Запровадження принципу економії для дальшого розвитку Валеріяна Поліщука мало б велику вагу, як порушення дрібнобуржуазного канону. По-друге, тут уміщено „поезії індустріальної доби“. Автор їх чимало опрацював, очевидячки, змінюючи свою образівність. Розділ „Гігантська індустрія“ і деякі ще вміщені по журналах поезії показують характерне малювання природного оточення машиновими образами.

Далі — он хмари завод збудували
Для виробу велетнів - кораблів.
З кранами і риштуванням холодним
Верфі хмарні стоять.
(М. Ж. 40 ст.)

З вузького кола родинно-дрібногопідприємчих вражіннь поет починає вилазити, хоч і дуже ще нерішуче.

Гордий Ейфель замахнувся до блакитних піль,
Легким кружевом запіла горда сталь,—
І мені Венер Мілоських вже не жаль,
Хай надбиті затиються в музейну цвіль.
Математика з красою обнялись.
(10 ст.)

Замилування перед Ейфелевою баштою з художнього боку не краще за інші Поліщуків милування, але застаріла вже башта в поезії В. Поліщука є сюжет модерний, як і дальші ліричні сюжети — темний док, динамо, пароплав, паротяг, авто, грузовик... Зрозуміло, що поетичні вправи з приводу надто ще скромних досягнень кримської та почасти харківської індустрії за поезію індустріальної доби вважати ще не можна.

На жаль, і в цій збірці чимало Поліщуківської натурфілософії. Поезія „Розум“ починається такою новиною:

Всесвіт переможе
Мізковий комок,
М'який, наче слизень,
З блисками думок.

А „Ніч газетяра“ скінчено так :

Розпалений життям і пристрастю, іду,
Щоб волю пресою,
Мов лезо, гартувать
Тиранам на біду.

Ну, просто не знає людина, де треба пофілософувати, а де й помовчати.

Придивляючись уважніше до індустріальних мотивів збірки, легко побачити їх основну своєрідність. Машина виникає в цих мотивах виключно як пейзажний деталь. При ній немає людини. „В доку“ :

Мов жили, тягнуть круки кранів
З залізних велетнів - машин.
Ремонт. Кричить іржава рана :
„Пиляй хутчій або лиши!“
.....
Звисають кволо сталльні троси,—
Там блоки заворот беруть :
Глянь, бот підвівся вгору носом,
Поплив над доком, як беркут.

Поет споглядає заводську працю так, ніби то якийсь супокійний природний процес. І цілком природно заводський пейзаж переходить на пейзаж природний :

Бредуть вантажені вагони
Туди, де море в золоті ласк...

і т. и. . . Йде чепурненька марина, символістична картинка морського берега. Принципової різниці поміж обома пейзажами не дано. Свідомо чи позасвідомо В. Поліщук в індустріальній збірці поезій зовсім уник соціального моменту. Працює машина невідомо чим і від кого зрушена, і так само, як машина, працює природа. Тут „Динамо“ :

Клубок дротів мідяних ліг
В залізному убранні волі,
Приліг до плиток цементових
Той гордий звір у свій барліг.

А там :

Море затокою в тиглі поставило
Сірий рейковий блиск —
Цину розігрівати.

(41 ст.)

Динамо виросло в дикому лісі, а морську затоку вироблено на металургійному заводі.

Серед такого оточення перебуває на спочинку людина і мріє:

ЮНІСТЬ

Мені здавалось, що я вже ніколи не зможу мати того м'ясоного почуття, що близьке до юнацької закоханості.

І ось зустрів звичайну сімнадцятилітню дівчину.

ВОЛОСОК

В завішеній кімнаті — урівноважений подих милої, в якій так зручно лежати на колінах.

Один волосок одбився од тьмяного гурту з її голови

Ціла збірка „Металевий тембр“ наочно показує, що Вал. Поліщук одходить од старої дрібнобуржуазної всеприймальності в бік інтелігентської індивідуалістичності й обмеженості. Такий розвиток є для нього тепер поступовний, бо дає змогу йому поволі позбавитись стилістичної ембріональності, що її позбавитись поетові треба просто за всяку ціну. Правда, одну хворобу він лікує іншою, але сучасна медицина знає успішні наслідки такого способу лікування (прогресивний параліч малярією та інш.).

„Металевий тембр“ скінчено циклом „Металеві віхи“. Металеві віхи людського поступу — мідь, криця, алюміній. Поет розгортає стислу картину розвитку матеріальної культури людства...

Крице уперта, дитино заліза,
Твій батько з коріння віків.
Людство по ньому од каменя лізло
Кволим туманом ріки.

.
Гудуть машини, гукають просторам,
Вікам голоси подають,
Що йде по криці ступнями терору
Битий і гноблений люд.

Цей прегарний і витриманий цикл належить до шедеврів післяжовтневої української поезії, а в творчості самого поета стоїть справді таки металевою віхою на його шляху в майбутнє.